

Om avskräckning^I

av Lars Wedin

Résumé

When Sweden becomes a member of NATO, it will be a part of the Alliance's strategy of deterrence. However, the nuclear issue has not been much discussed in Sweden in later years. Against this background, the article treats some fundamentals of deterrence. It proceeds to discuss deterrence in the light of the Russian aggression against Ukraine.

Raymond Aron om Kubakrisen och Kennedy och Chrusjtjov:

... båda var offer för detta underliga universum, som utvecklar vapen som inte har någon annan funktion än att hindra deras verkliga utnyttjande men som inte fyller sin funktion med mindre än att det finns en möjlighet att de kommer att användas.

THE FUNDAMENTAL PURPOSE of NATO's nuclear capability is to preserve peace, prevent coercion and deter aggression² När, förhoppningsvis, Sverige blir medlem i Nato kommer vi också att omfattas av denna strategi. Det finns alltså anledning att "borra" lite i denna fråga. Detta inte minst med tanke på att Rysslands krig mot Ukraina har visat att frågan om kärnvapen och kärnvapenavskräckning är i hög grad levande.

Artikeln avser att diskutera några grundläggande aspekter på kärnvapen och avskräckning. Den anknuter också till några aktuella problem mot bakgrund av Rysslands krig mot Ukraina.

Erfarenheter från Ukraina

Ryssland invaderade Ukraina den 23 februari 2022; dagen därpå sade president Biden:

Our forces are not and will not be engaged in a conflict with Russia in Ukraine,

och fortsatte:

Our forces are not going to Europe to fight in Ukraine, but to defend our NATO allies and reassure those allies in East. As I made crystal clear, the United States will defend every inch of NATO territory with a full force of American power.³

Uttalandet kunde bara tolkas som att det var relativt fritt fram för Ryssland i Ukraina. Möjligheterna till avskräckning vad avser Ukrainas territorium underordnades därmed behovet att definiera en röd linje vad gäller Natos territorium, vilket direkt provocerade beslut i Helsingfors och Stockholm att ansöka om Nato-medlemskap.

Man brukar tala om att Natos medlemmar, och Sverige under kalla kriget, befinner sig i skydd under Natos (USAs) kärnvapenparaply, ett defensivt paraply.

I fallet Ryssland mot Ukraina har kärnvapenparaplyet använts offensivt. Ryssland har ett antal gånger hotat att använda kärnva-

pen om väst ingriper på Ukrainas sida. Det ryska kärnvapenparaplyet har alltså använts som ett skydd för Rysslands mål att underkuva Ukraina, ett offensivt paraply avsett att skapa handlingsfrihet.

Ryssland har samtidigt försökt att skapa en defensiv situation genom att annektera de fyra regionerna i Donbass-området. I och med annekteringen blev dessa, ur rysk synvinkel, ryska och kunde omfattas av den avskräckningsstrategi som ska skydda den ryska staten och nationen. Ryssland har försökt bygga under sin strategi genom ”gestikulering”, höja beredskapen på kärnvapenstyrkorna, köra ut robotfordon ur skyddsrummen etc. Successivt har dock avskräckningseffekten avtagit allt eftersom allt fler ”röda linjer” korsats utan att någon insats gjorts.

Lite teori

I en tidigare artikel ”Fransk kärnvapenstrategi” (KkrVAHT nr 4, 2022) redogjorde jag för de tankar som ligger bakom den franska strategin. I det följande ska denna teoretiska underbyggnad användas som utgångspunkt. Det finns alltså anledning att kort presentera och diskutera de viktigaste delarna i detta tankegods.

Politiskt-strategisk förväntan

En rationell aktör angriper inte en annan aktör om inte den tänkta vinsten är större än den upplevda risken. Den politiskt-strategiska förväntningen, d vs kvoten vinst/risk ska vara större än 1. Vi kan uttrycka detta som att $F=V/R>1$. Men krig är definitionsmässigt osäker mark. Det går inte med säkerhet att säga hur det kommer att gå, vilket historien visar. Man måste därför laborera med sannolikheter: $F=(P_1V/P_2R)$, där den potentielle rationelle angriparen vill uppnå $F>1$ för att kunna angripa medan försvararen strävar efter $F<1$ – d vs en fungerande

avskräckning. Här är P_1 den bedömda sannolikheten att vinsten kommer att uppstå, det är den strategiskt/operativa planeringens uppgift att se till att P_1 blir så nära 1 som möjligt; försvararen försöker givetvis att göra P_1 så nära 0 som möjligt. I fallet Ryssland vs Ukraina så trodde den ryska ledningen att P_1 skulle vara 1 men som utvecklingen visat var P_1 snarare nära 0. Vi benämner P_1 framgångsfaktorn.

P_2 avser sannolikheten att försvararen ska kunna tillföra angriparen så stor skada att han avstår. Vi benämner P_2 riskfaktorn.

Vi ser alltså att framgångsfaktorn utgörs av den angripande statens bedömda förmåga gentemot försvararen medan riskfaktorn är den försvarande statens bedömda förmåga gentemot angriparen.

Vinsten och risken kan givetvis inte ges exakta tal; de är en fråga om bedömningar och perceptioner.

Avskräckningen kan vara konventionell, nukleär eller en blandning.

Under det kalla kriget hade Sverige en konventionell avskräckningsstrategi där R var ett mått på angriparens tänkta uppoffringar i sin strävan att uppnå V ; dessa utgjordes av tid och förluster. Här spelade marginaldoktrinen en viktig roll. Angriparen (Sovjetunionen, WP) skulle, ansågs det, bara kunna sätta in marginella resurser mot Sverige eftersom de huvudsakliga resurserna måste avdelas mot huvudmotståndaren Nato. Vidare ansågs V , en ockupation av stora delar av Sverige, vara av relativt lågt värde eftersom Sverige inte var huvudmotståndare. Denna variant av strategi kallas *deterrence by denial*, vi skulle kunna hindra motståndaren från att uppnå V . I efterhand kan vi bedöma att riskfaktorn, trovärdigheten, försvagades genom att Sverige efterhand inte i någon större utsträckning agerade för att stärka riskfaktorn; snarare tvärtom, det saknades trovärdighetsstärkande manövrar, försvars-

anslaget blev allt lägre, övningar ställdes in och beredskapshöjningar genomfördes inte.

Kärnvapenavskräckningen bestod av två delar: den ena var den så kallade MAD, *Mutual Assured Destruction*. MAD var en strategi typ *deterrence by punishment*. Sovjet kunde inte sätta in ett kärnvapenangrepp mot USA eftersom USA:s triad, markbase-erade ballistiska robotar (ICBM), ubåtsbase-erade dito (SLBM) samt strategiskt bombflyg, inte skulle kunna slås ut i ett första slag utan alltid skulle kunna slå tillbaka i ett andra slag. Speciellt den ubåtsbaserade komponenten ansågs och anses garantera andra-slagsförmågan. Därigenom var V visserligen hög, motståndaren skulle slås ut, men R var lika hög, också angriparen skulle slås ut. *Risikfaktorn* ansågs vara nära 1 tack vare förmåga till snabba beslut som med säkerhet skulle nå berörda enheter. Vi återkommer till detta. Detta domedagsscenario skildras på ett utmärkt sätt i Stanley Kubricks film *Dr Strangelove*.

Men, Natos kärnvapenavskräckning syftade också till att avskräcka Sovjetunionen och WP från ett storskaligt konventionellt anfall in i Västeuropa. USA, och därmed alliansen, satte sin tillit till en strategi kallad *Massive Retaliation*; ett angrepp, även konventionellt, skulle mötas med ett storskaligt kärnvapensvar. Härigenom kunde de konventionella styrkorna hållas relativt svaga, vilket var nödvändigt i det av andra världskriget sönderslagna Europa. Det var, och förblir, bekvämt för européerna att låta amerikanerna betala större delen av notan för det kollektiva försvaret.

Men *Massive Retaliation* var i längden inte trovärdig. USA måste också ha konventionella styrkor för att inte stå handlingsförlamat inför ett begränsat angrepp där ett strategiskt kärnvapensvar inte vore rimligt och därför inte trovärdigt. De konventionella styrkorna borde vidare kompletteras

med taktiska kärnvapen eller slagfältsvapen. Detta ledde till strategin *Flexible Response* som i huvudsak gäller än idag.

Men stärktes verkligen trovärdigheten av att det fanns fler optioner? Var verkligen USA berett att offra New York för Berlin, London ...? Var det fråga om en *deterrence by punishment* eller *deterrence by denial*? I det senare fallet skulle kärnvapnen kunna användas i ett förhoppningsvis framgångsrikt krig om avskräckningen misslyckades. Men skulle ett krig kunna föras med taktiska kärnvapen, slagfältsvapen, utan att det totala kärnvapenkriget bröt ut?

Här finns en oenighet i Nato; Frankrike accepterade aldrig *Flexible Response* och anser fortfarande att det bara finns strategiska kärnvapen och avvisar tanken på krigföring med slagfältsvapen.

Kring dessa frågor drevs en viktig debatt som slutade med att hotet uppfattades försvinna 1989–92. Något som visade sig vara en förhastad slutsats.

Olika sätt att använda kärnvapen

Det finns anledning att skilja på *virtuell* och *reell* användning av kärnvapen. En *virtuell* strategi bygger på att påverka motståndarens perceptioner till skillnad från en *reell* strategi som använder fysiskt våld.

Kärnvapen har inte använts *reellt* sedan bombningen av Nagasaki den 9 augusti 1945. Men offensiv reell kärnvapenkrigföring, var en del av den sovjetiska planeringen för ett tredje världskrig.⁴ *Flexible response* var en strategi för defensiv reell kärnvapenkrigföring.

Kärnvapnen har använts *virtuellt* många gånger sedan 1945. Eftersom avskräckning är en ständigt pågående operation i USA, Frankrike, Storbritannien etc, så spelar de

en daglig strategisk roll. Avskräckning är en *virtuell defensiv strategi*.

Sovjetunionen använde kärnvapenhotet mot London och Paris under Suez-krisen 1956 i syfte att tvinga Frankrike och Storbritannien att ge upp operationen, vilket lyckades. Detta var vad vi kallar en *virtuell offensiv strategi*.

I fallet Ukraina använder Ryssland en blandad offensiv-defensiv virtuell kärnvapenstrategi som är känd som *escalate to de-escalate*.⁵ I och med att man förklarade att Ukraina inte var ett självständigt land utan en naturlig del av Ryssland kunde den ryska kärnvapenavskräckningen utsträckas till att också täcka Ukraina. Annekeringen av de fyra regionerna i Donbass var sannolikt åtminstone delvis motiverad av att därigenom få in dem under det ryska kärnvapenparaplyet.

Nordkorea har relativt framgångsrikt använt sitt kärnvapenprogram för att tvinga fram ekonomiskt stöd. Likaså Iran.

Mellan reell och virtuell användning av kärnvapen ligger kärnvapentröskeln. Denna spelar en mycket stor strategisk roll.

Trösklarna

Att sätta in kärnvapen som svar på alla typer av aggressioner är givetvis inte trovärdigt. Därför kan en inkrementell strategi bestående av ett antal mindre aggressioner vara ett sätt att förvirra försvararens beslutssystem och kringgå avskräckningen; det Beaufre kallade kronärtskocksstrategi. Det behövs alltså en konventionell förmåga för att dels hantera små kriser och aggressioner, dels tvinga angriparen att visa sina avsikter. Denna förmåga kallas tröskelförmåga. Försvararens tröskel kallas den *kritiska aggressionströskeln*; angrepp över denna tänks mötas med kärnvapen medan angrepp under densamma möts med konventionella medel.

Tröskeln kan passeras om angriparen använder kärnvapen – *first use*, eller om försvararen upplever ett akut hot mot sina vitala intressen. I det andra fallet har försvararen tre möjligheter. För det första att svara med en strategisk kärnvapeninsats. Detta är grunden i den franska strategin från den svage mot den starkare (*du faible au fort*). För det andra genom att försöka slå motståndaren, nu också genom att använda taktiska kärnvapen eller slagfältsvapen; *Flexible Response*. För det tredje genom en manöver som ökar hotnivån, ”gestikulering”, – och därmed förhoppningsvis ökar avskräckningen.

Var den *kritiska aggressionströskeln* ligger, d v s hur mycket våld som krävs för att kärnvapen verkligen kommer att användas av motsidan och/eller vad som anses vara hot mot vitala intressen, är en väl förborgad hemlighet. Om den ansvarige, i allmänhet presidenten, anger ett exakt kriterium skulle ju detta kunna kringgå. Den potentielle angriparen ska därför hållas i ovisshet. Ovissheten är en viktig del av avskräckningen. Detta uttrycktes så här i den franska vitboken från 2007:

Trovärdigheten i den nukleära avskräckningen hänger på att statschefen disponerar oberoende medel som är anpassade till ett brett spektrum av situationer.⁶

Den potentielle angriparen måste alltså räkna med att försvararens tröskel är okänd. Han måste då göra en uppskattning av vilket handlingsutrymme som disponeras innan försvararens aggressionströskel passeras; detta handlingsutrymme begränsas av den *kritiska risktröskeln*. Om denna överträds måste den potentiella angriparen räkna med ett kärnvapensvar.

I fallet Ukraina har alltså Ryssland bedömt, helt riktigt och med hjälp av president Biden, att ett konventionellt angrepp på kort sikt inte skulle utlösa ett försvarskrig från Väst.

Samtidigt bedömde väst att Rysslands aggressionströskel var lägre än vad den visade sig vara, resultatet var att väst inledningsvis inte vågade sända effektiv militär hjälp.

Nu är, lyckligtvis, såväl USA som Frankrike, Storbritannien och Ryssland relativt rationella aktörer och vill undvika eskalering till kärnvapenkrig. Försvarsstabscheferna på båda sidor har därför kontakt med varandra för att undvika kärnvapenkrig av misstag. Om detta också gäller Kina är okänt men troligt. Däremot finns anledning vara orolig för aktörer som Indien, Iran och Pakistan.

Men om avskräckningen misslyckas och någon sätter in kärnvapen då uppstår ett helt nytt läge. Under det kalla kriget ägnades mycket tankemöda i väst åt denna situation. Var en kärnvapeninsats lika med automatisk eskalering till fullt krig eller fanns det återhållande faktorer? Det vill säga fanns det två kärnvapentrösklar – en mellan konventionell krigföring å ena sidan och användning av slagfältsvapen å den andra och en mellan å ena sidan användning av slagfältsvapen och fullskalig användning av strategiska kärnvapen å den andra? *Flexible response* förefaller utgå från att det faktiskt fanns två trösklar. Eftersom kärnvapen aldrig kom att användas under det kalla kriget vet vi inte svaret. Förhoppningsvis får vi aldrig reda på det.

I *Dr Strangelove* visar det sig att Sovjetunionen hade konstruerat en domedagsmaskin som skulle spränga jorden i bitar om Sovjet utsattes för kärnvapenanfall. Men maskinens existens var hemlig. Den hade alltså inget värde för avskräckningen, och när det amerikanska bombplanet p g a tekniskt fel fällde sina bomber fanns ingen möjlighet att stoppa maskinen.

I verkligheten finns möjligheter att stoppa vidare eskalering. Eftersom de fem stora (P5) alla har en säker andraslagsförmåga genom sina strategiska atomubåtar (SSBN) behöver man inte omedelbart svara på ett

bedömt anfall genom *Launch on Warning*. Det finns en möjlighet att kommunicera innan man kommer till denna punkt där ingen återvändo finns. Andraslagsförmågan skapar alltså en viss stabilitet i systemet. Dessutom har i alla fall västs kärnvapen PAL, *Permissive Action Link*, vilket gör att vapnen kan oskadliggöras om det visar sig att de avfyrats av misstag.

Sedan president Reagans tid utvecklar USA ett strategiskt missilförsvar ABM, *Anti-Balistic Missile* defense. Nato utvecklar *NATO Ballistic Missile Defense* (NATO BMD). Tanken var från början att ersätta MAD, terrorbalansen, med ett säkert försvar. Idag ses ABM snarast som ett komplement till kärnvapenavskräckningen. Det har kommit nya vapentyper som *Hypersonic Missiles* eller *Hyper Velocity vehicles* med farter över Mach 5 och den ryska torpeden *Poseidon*, 10 000 km räckvidd och kärnvapenstridspets som kräver andra motåtgärder än ABM.

Kärnvapen har, som sagt, inte använts sedan 1945. Sedan dess har världen förändrats. Ingen vet därför vad som skulle komma att hända om någon faktiskt använde kärnvapen. Det finns inte nödvändigtvis någon automatik efter det att kärnvapentröskeln en gång passerats och avskräckningen misslyckats. I samband med kriget i Ukraina har såväl amerikanska och franska talesmän sagt att det egentligen bara finns strategiska kärnvapen, varje användning av kärnvapen leder till Harmagedon sade exempelvis Kungl Örlogsmannasällskapet s hedersledamot, den franske amiralen Coldefy, på tv-kanalen LCI den 28 maj i år.

Trovärdighet

Vi återvänder till formeln $F=P_1V/P_2R$ här är R risken eller kostnaden. I kärnvapensammanhang är R mycket hög – miljoner döda. P_2 , *riskfaktorn*, ett uttryck för trovärdigheten

i avskräckningen och är av avgörande betydelse. Den kan sägas bestå av två delar: en teknisk och en politisk.

Teknisk trovärdighet⁷

När statschefen ger order om en strategisk kärnvapeninsats måste det vara absolut säkert att denna insats genomförs – men bara då. Hur detta fungerar kan tydligast illustreras med ubåtsvapnet som exempel.

En modern strategisk ubåtsbaserad interkontinental robot, SLBM, som den franska M51 bär mellan 6 och 10 stridsspetsar (MIRV – *Multiple Independently targetable Reentry Vehicle*) var och en med en laddning om 110 Kt. Räckvidden är 9 000 km och en modern fransk ubåt kan bära 16 robotar.

Ett system motsvarande TACOMA (*Take Charge And Move Out*) används för att reläa insatsordern till de som ska effektuera denna, i USA den s k triaden (ICBM, SLBM, Bombflyg), i Frankrike och Storbritannien SLBM ombord på strategiska atomubåtar, SSBN. Flygplanen i TACOMA-tjänst kan sända på alla tänkbara frekvenser, till ubåtarna är det naturligtvis i första hand fråga om VLF eftersom bara långa vågor kan tränga ned i havsdjupen.

Ombord på ubåten tas ordern emot av fartygschefen (FC) och sekonden (S). Dessa matar in ordern i var sin dator, väl skilda från varandra. Hittills har dessa order, som skickas ut med ojämna mellanrum, bara inneburit en test på systemet och på personalens disciplin. För FC och S vet inte om ordern är verklig eller bara test.

I sista hand kan avfytrade vapen stoppas genom PAL – *Permissive Action Link*.

En SSBN av typ *Le Triomphant* har en besättning om drygt 100 män och kvinnor. Varje ubåt har två besättningar och en patrull tar ungefär 10 veckor. Ubåten har förstas vapen för självförsvar men dess främsta skydd

är dess låga signaturer, den är ”upplöst” i havsvattnet. Men detta innebär också att all kommunikation från ubåten är farlig och i princip förbjuden. Besättningsmedlemmarna har rätt till ett meddelande från familjen i veckan, som censureras av FC; det går ju inte att ha en besättningsmedlem som går och oroar sig i veckor för sin sjuka fru eller sjuka barn. I ett fall, som har berättats för mig, tog FC i början av patrullen emot ett meddelande om att S:s hustru var livsfarligt sjuk och sannolikt inte skulle överleva tills ubåten kom åter till basen. FC hade alltså att i flera månader umgås med S vetande att denne skulle komma att hata honom när han fick reda på förhållandet. I en försvarsmakt går alltid statens intressen före individens men detta torde vara ett extremfall.

Ubåten är särskilt känslig vid in- och utlöpande ur bas samt vid en eventuell evakuering av en svårt sjuk besättningsmedlem. I dessa fall genomförs en stor ubåtsjaktoperation för att säkra ubåten och hindra att den följs av en främmande ubåt. Ryska ubåtar utanför Brest, där den franska basen ligger, förekommer numera ofta. Vidare används en SSN, atomdriven attackubåt, både som sparring och för skydd av den strategiska ubåten.

Politisk trovärdighet

Doktrinen kungörs av presidenten (motsvarande) i linjetal eller beslutsdokument. Det är fråga om noggrant utmejslade texter som kommer att analyseras av vänner, potentiella fiender och analytiker av olika slag. Det är oerhört viktigt att regeringsmedlemmar och andra ledande personer inte gör uttalanden som på något sätt kan tolkas som ifrågasättande av doktrinen. Det är en disciplin som i hög grad också måste gälla för Natos medlemmar. När Nato på ett toppmöte har beslutat om en linje måste denna försvaras av alliansens medlemmar.

Men i något läge måste uttalanden om-sättas i handling. Annars går trovärdigheten till spillo, jämför fabeln ”att ropa varg”!

Avskräckningsfunktionen ställer stora krav på underrättelsetjänsten och förmågan till strategiska analyser. Det gäller givetvis att kunna känna av om något ovanligt är på gång. Inte minst gäller det att bedöma vilka avsikter den potentielle angriparen har i ett visst läge. Härför behövs en bred militär förmåga som kan möta motståndaren på olika hotnivåer.

En viktig del av trovärdigheten utgörs av forskning och utveckling. Det tar decennier att utveckla en ny generation av strategiska atomubåtar eller kärnvapen. Regeringen måste tänka på att långsiktigt ha tillräcklig industriell kapacitet och rätt kvalificerad personal, de som ska utveckla nya generationer i mitten av århundradet går i småskolan idag. En reducering i anslag för utbildning, forskning och utveckling skulle omedelbart registreras av omvärlden och därmed minska trovärdigheten

Efter kalla kriget

En instabil värld

Tillvaron var onekligen farlig under det kalla kriget med tanke på det stora antalet kärnvapen. Men den var också stabil i och med att kampen stod mellan två väl identifierade block. Den väpnade kampen mellan dessa fördes i tredje världen.

Idag är situationen annorlunda. Utöver P 5 har i varje fall Indien, Israel, Nordkorea och Pakistan kärnvapen. Iran kommer av allt att döma snart ha en egen ”bomb”. I så fall är det möjligt att Saudiarabien och Egypten också överväger möjligheterna att skaffa kärnvapen.

Warszawa-pakten har utöver *Collective Security Treaty Organization* (CSTO)⁸ er-

satts av en relativt lös struktur bestående av Ryssland, Kina, Nordkorea och Iran. Flertalet övriga stater såsom Indien för en opportunistisk politik och stöder den sida som i sammanhanget gynnar indiska intressen.

Nato är inte heller en monolit, Turkiet och Ungern går sina egna vägar och har nära band till Ryssland. USA är svårt splittrat och en ny Trumpliknande administration kan få svåra följder för sammanhållningen inom Nato. Ryssland har deklarerat krig mot västs demokratiska och liberala värderingar, här stöds Putin av Kina. Kina i sin tur har sin ”dröm” om att åter bli världens ledande stat till 2049 och därmed återta den rang man förlorade i samband med första Opium-kriget 1839–42.

I kombination med spridningen av kärnvapen blir världen allt farligare. Ukrainakriget illustrerar tydligare än tidigare hur svårt det är att avskräcka från angrepp om angriparen har kärnvapen men inte försvararen. Detta faktum riskerar att leda till ökad kärnvapenspridning,

”Gestikulering”

Kärnvapnens speciella egenskaper gör att alla underrättelsetjänster håller noga reda på var de finns och vilken beredskap de har. Detta gör att manöver, ”gestikulering”, med dessa har stor signaleffekt.

Markroboten 9K720 *Iskander* (SS-26 Stone) har särskilt använts av Ryssland i Kaliningrad för ”gestikulering”. Genom att roboten kan bära konventionell eller kärnvapenstridspets skapas en situation präglad av osäkerhet. Det finns flera möjligheter:

1. Roboten grupperas till Kaliningrad med konventionell stridspets.
2. Roboten förses med kärnvapenstridspets.
3. Roboten körs ut ur förråd.
4. Roboten körs in i förråd.

5. Beredskapsåtgärder kring kärnvapensystemen aktiveras.
6. Etcetera.

När Ryssland anföll Ukraina gick två franska SSBN till havs som komplement till den som redan var på patrull. Detta har, enligt författaren, veterligt aldrig tidigare hänt. Agerandet skickade en stark signal om det allvar med vilket den franska regeringen såg på Rysslands agerande.

Franska flygvapnet och dess flottas flygvapen har en version av stridsflygplanet *Rafale* som kan bära kärnvapenroboten ASMP. Om en rote sådana mer eller mindre tillfälligt baseras i Baltikum eller, säg, i Sverige så skickar detta också en stark signal om stöd.

Det amerikanska flygvapnet flyger nu relativt regelbundet över Sverige med bombflygplanet B52, eskorterat av svenska flygplan. Bortsett från övningsutbytet visar detta på ett amerikanskt engagemang för Sverige och ökar avskräckningens trovärdighet.

Ryssland har, efter den 24 februari 2022, ett antal gånger proklamerat beredskapshöjningar bland landets kärnvapenstyrkor. Avsikten har naturligtvis varit att sätta press på väst och markera ”röda linjer”. I samtliga fall (?) tycks emellertid västs underrättelsetjänster bedömt att någon insats inte varit förestående. Resultatet är att allt färre beslutsfattare tar de ryska hoten på allvar.

Kärnvapen är skrämmande. Detta gör också att de lämpar sig särskilt väl för psykologisk krigföring. ”Gestikulering” kompletterat med hot, propaganda och desinformation kan ge stort genomslag hos motståndarens befolkning.

President Putin aviserar med jämna mellanrum nya fantastiska vapen. Ett av de mer extrema är kärnvapentorpeden *Poseidon* som förväntas kunna skapa en tsunami som dränker New York eller större delen av England. En insats med ett sådant vapen skulle för-

visso skapa ett Harmagedon och framtvinga ett strategiskt kärnvapensvar. Vi har då en modern motsvarighet till domedagsmaskinen i Dr Strangelove. Frågan är vad detta vapen skulle tjäna för strategiskt syfte?

Å andra sidan, om Hitler i april 1945 hade haft ett domedagsvapen, hade han använt det? Och vad gör Putin i samma situation?

Under tröskeln

Trots allt har kärnvapnen inte satts in i någon konflikt. Hotelser har uttalats men inte omsatts i handling. Tabut mot kärnvapeninsatser håller än.

Däremot har det breddade säkerhetsbegreppet, det moderna samhällets komplexa struktur med internationella och nationella beroenden, lett till fler handlingsmöjligheter under kärnvapentröskeln. Det handlar inte bara om begränsad krigföring utan om det som kallas hybridkrigföring.

Hybridkrigföring kan definieras som:

Hybrid warfare, often employed in the grey area between traditional peace and war, is the synergetic fusion of asymmetric tactics, unconventional methods, and traditional instruments of power and influence applied across and within every warfighting domain, air, land, sea, space, cyberspace, and information, to pursue national and strategic interests.⁹

Härtill kommer att Ryssland i Ukraina har visat att attacker mot civilbefolkning och civil infrastruktur inklusive sjukhus idag är en realitet.

En annan möjlighet är att använda proxys, ställföreträdande stridskrafter som Wagnergruppen som har en mer eller mindre lös anknytning till, i detta fall, den ryska staten.

Var ligger Natos kärnvapentröskel? Det vet vi inte. I det verkliga fallet avgörs den frågan i Washington, London och Paris. Övriga

medlemmar kommer naturligtvis att ha åsikter i frågan som diskuteras i NPG, *Nuclear Planning Group*. Men det avgörande beslutet kommer att tas i dessa tre huvudstäder. Här bör observeras att Frankrike inte är med i NPG och fattar sina beslut i detta avseende rent nationellt. Härigenom ökar en angripares osäkerhet.

För Nato är ett scenario med ett storanfall mot Baltikum och/eller Finland av särskilt intresse i detta sammanhang. De baltiska staternas ringa strategiska djupa tvingar till snabba motåtgärder. Om stödet kommer för sent och området redan ockuperats blir incitamentet att tillgripa kärnvapen svagare. Det är ju väsentligt enklare att försvara än återerövra. Den ovan nämnda ryska strategin *escalate to de-escalate* innebär också att om ockupationen är ett faktum så ingår området i det Ryssland som skyddas av dess kärnvapen.

Ett kuppfall mot Gotland som leder till ett *fait accompli* skulle utgöra en intressant situation. Kan Nato då använda sina kärnvapen och i så fall hur?

Kärnvapenhotet är större till havs

Det har spekulerats i om Ryssland skulle kunna spränga en kärnladdning i Svarta havet. Syftet skulle då vara att underbygga hotet utan att slå mot någon stats territorium och därmed riskera att starta ett kärnvapenkrig. USA svarade med att hota att förstöra den ryska flottan i Sevastopol med konventionella medel. Vilket visar att nukleärt inte nödvändigtvis måste mötas nukleärt

Detta leder emellertid till frågan om det generellt är mindre risk att använda kärnvapen mot mål till havs än på land? Det fria havet är *res communis*, allmän egendom, och en kärnvapeninsats skadar inte vitala intressen för någon part.

En kärnvapeninsats mot ett lands örlogsfartyg framstår som mer begränsat än motsvarande anfall på land. Insatsen skulle ske mellan yrkesmän, långt från kusten, i ett element och i en miljö som är det bästa skydd som hittills har funnits mot radioaktiv strålning (havsvatten), en miljö som är inkompressibel, ogenomtränglig för strålning, relativt ogenomtränglig för akustisk och termisk spridning och den enda som är tillräckligt stor för att hindra kollaterala skador på civila. Dessutom är det lättare att försvara en sådan insats folkrättsligt om det kan hävdas att man därmed förhindrar ett strategiskt kärnvapenanfall. Frågan har diskuterats i den internationella domstolen på 90 talet.¹⁰

Sannolikheten för användning av kärnvapen i varningssyfte, för repressalier ("anpassade" anfall) eller för att säkerställa taktisk överlägsenhet som inte kan uppnås med konventionella medel förefaller därför större till havs (mindre återhållsamhet) än på land.

Vid insats av kärnvapen är risken för ett massivt svar lägre till sjöss än på land. Den kritiska aggressionströskeln är därför högre. Handlingsfriheten under denna tröskel är därför större till sjöss än på land: hybridkrigföring, kommunikationskrigföring, *Sea Bed Warfare* etc.

Ett krig mellan kärnvapenmakter (t ex Nato–Ryssland, Nato–Kina) skulle därför vara mer sannolikt till sjöss än på land. Detta gäller inte minst med tanke på vikten av de globala allmänningarna (*global commons*: havet, det internationella lufthavet, rymden, cyberrymden).

Syntes

Antag att det råder en konflikt mellan staterna A och B som båda har kärnvapen. Såväl A som B kommer då att manövrera i syfte att avskräcka motparten från anfall samtidigt

som man försöker flytta fram sina positioner. Dessa manövrar, mellan vilka det råder ett dialektiskt förhållande, består av ett antal faktorer: politiska uttalanden, ”gestikulering” med olika vapensystem, system för underrättelser och ledning (C4ISTAR¹¹), variationer i beredskap m m.

Om A inte har kärnvapen kan A inte avskräcka B utan stöd (implicit eller explicit) från omvärlden. Ett konventionellt försvar kan aldrig avskräcka en stormakt som är beredd att använda kärnvapen.

De teorier som artikeln grundar sig på utgår från att aktörerna i en konflikt med potential att eskalera till kärnvapenkrig, är rationella. Men rationalitet är inte ett absolut begrepp. Är Putin rationell?

Konsekvenser för Sverige

För att repetera inledningen:

The fundamental purpose of NATO's nuclear capability is to preserve peace, prevent coercion and deter aggression.¹²

Som Nato-medlem måste Sverige intressera sig för kärnvapenfrågorna och agera för våra intressen. Återstår att definiera dessa. Det skulle föra för långt att försöka göra det här.

En viktig del av detta arbete gäller frågor rörande rustningskontroll inklusive hur Sverige som allians-medlem vill verka för att påverka Natos positioner på detta viktiga område. Dessa frågor lämnas utanför denna artikel av utrymmesskal.¹³

En slutsats förefaller i alla fall rimlig. Det svenska försvaret behöver i första hand utformas för att hantera konflikter som utspelas under kärnvapentröskeln. Samtidigt måste samhällets resiliens utformas för att minska onödiga sårbarheter. En stort upplagd konventionell invasion, som vi föreställde oss att en sådan skulle ske under det kalla kriget, är knappast möjlig. Dels skulle den överskrida

Natos kärnvapentröskel och dels vore en sådan knappast genomförbar givet Rysslands trånga basområden i Kaliningrad och Finska viken. Däremot finns det ett stort antal möjliga insatser under tröskeln: hybridkrigföring (som delvis redan pågår), angrepp mot våra kommunikationer, terrorangrepp (även genom proxy) etc. Dessa hot ställer större och delvis nya krav på det svenska försvaret: mer anpassbart, med förmåga att proaktivt agera inom hela det tänkbara utfallsrummet.

På 1950-talet fördes en omfattande debatt om kärnvapen. Stora övningar genomfördes, jag minns hur jag blev ”evakuerad” från Stockholm under en stor utrymningsövning tidigt 1950-tal. Från 1970-talet tonades kärnvapenhotet successivt ned och därmed minskade kunskaperna om kärnvapen successivt och ersattes i någon mån av kärnkraftsdebatten, driven av olyckorna i Harrisburg 1979, Tjernobyl 1986 och Fukushima 2011. Det är därför lätt att tänka sig att den svenska opinionen relativt lätt skulle påverkas av ”gestikulering” med kärnvapen kombinerat med en skicklig påverkansoperation, hot, propaganda och desinformation.

Om Sverige inte kommer med i Nato inom överskådlig tid är, av ovan angivna geografiska skäl, sannolikheten för en stor invasion ändå mycket låg. Härtill kommer de säkerhetsgarantier som utfärdats av USA m fl stater. Däremot ökar sannolikt risken för andra aggressionsformer – hybridkrigföring, i syfte att pressa oss till eftergifter. Risken för kuppfall, främst mot Gotland, är fortsatt stor.¹⁴

PostScript. När detta skrivs den 31 maj 2023, rapporterar *Dagens Nyheter* att marinen, och kanske armén, har ekonomiska svårigheter p g a de högre krav på verksamhet som den aktuella situationen ställer. Eventuellt måste övningsverksamheten skäras ned drastiskt. Om så sker har den svenska regeringen eftertryckligt visat att

man inte tar säkerheten på allvar varvid vår säkerhetspolitiska trovärdighet allvarligt skulle undergrävas.

Författaren är kommandör och ledamot av KKrVA och KÖMS samt associerad ledamot av Académie de marine.

Noter

1. Jag är tacksam för det stora stöd med många goda förslag som jag fått av ledamoten i KKrVA ambassadör Lars-Erik Lundin.
2. Nato strategic concept 2022.
3. Garamone, Jim: "Biden Condemns Russian Attack on Ukraine, Orders More Troops to Europe", *U.S. Department of Defense*, 2022-02-24, www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2945841/biden-condemns-russian-attack-on-ukraine-orders-more-troops-to-europe/.
4. Artikelförfattaren deltog i början av 2000-talet i ett möte med *Parallel History Project* tillsammans med f d ÖB, general Gustafsson. En pensionerad tjeckoslovakisk general berättade då att kärnvapen skulle användas mot staden Linz i samband med WP:s tänkta framryckning.
5. Ball, Joshua: "Escalate To De-Escalate: Russia's Nuclear Deterrence Strategy", *Global Security Review*, 2022-03-07, globalsecurityreview.com/nuclear-de-escalation-russias-deterrence-strategy/.
6. *Défense et Sécurité nationale. Le Livre Blanc*, Med förord av Nicolas Sarkozy, Odile Jacob, Paris 2008, s 169.
7. I första hand beskrivs det franska systemet, men de amerikanska och brittiska torde fungera på samma sätt.
8. Ryssland, Kazakstan, Armenien, Kirgyzstan, Tadzjikistan och Uzbekistan.
9. McGuire, Valerie: "Hybrid Warfare helps Russia level the playing field", *US Naval Institute Proceedings*, augusti 2018, s 22-23.
10. Kommentar av ledamoten Lars-Erik Lundin.
11. Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Target Acquisition, and Reconnaissance.
12. Nato Strategic Concept 2022.
13. Kommentar av ledamoten Lars-Erik Lundin.
14. Detta var också försvarsministerns budskap när han talade i Akademin den 14 mars, 2023) enligt ledamoten Lars-Erik Lundin.